

Arkeologisk schaktningsövervakning

1700 – 1800-tal i Öregrund

Schaktningsarbeten för grundläggning i kv Cedern

Raä 142
Öregrund 23:4, 23:5 och 23:9
Kv Cedern
Öregrund
Uppland

BENT SYSE

Arkeologisk schaktningsövervakning

1700 – 1800-tal i Öregrund

Schaktningsarbeten för grundläggning i kv Cedern

Raä 142
Öregrund 23:4, 23:5 och 23:9
Kv Cedern
Öregrund
Uppland

BENT SYSE

Omslagsbild

Schakt för grundläggning intill Kyrkogatan, kv Cedern, Öregrund.

Rapport 2007:04, arkeologiska avdelningen

Foton samt planer där ej annat uppges: Bent Syse

© Upplandsmuseet, 2007

Upplandsmuseet, S:t Eriks gränd 6, 753 10 Uppsala
Telefon 018-16 91 00. Telefax 018-69 25 09
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Inledning	6
Historik	7
Planerade arbeten	7
Undersökningsresultat	8
Tolkning	10
Sammanfattning	11
Administrativa uppgifter	11
Referenser	12

Inledning

Upplandsmuseets arkeologiska avdelning utförde under januari 2007 en arkeologisk schaktningsövervakning inom fornlämning 142, Öregrunds medeltida stadsområde, inom kvarteret Cedern, fastigheten Öregrund 23:4, 23:5 och 23:9 (fig 1).

Schaktningsövervakningen föranleddes av planer på att uppföra tre byggnader invid hembygdsgården, varvid två av byggnaderna krävde grundläggning på en gjuten platta. Uppdragsgivare var Öregrunds Hembygdsförening. Schaktningsövervakningen genomfördes efter tillstånd i beslut från länsstyrelsen i Uppsala län (dnr 431-13133-04).

Figur 1. Öregrund med begränsningslinjen för Raä 142, Öregrunds medeltida stadsområde, markerad. Pilen visar platsen för aktuell schaktningsövervakning. Karta ur Medeltidsstaden 63.

Historik

Kvarteret Cedern ligger i den sydvästra delen av fornlämningsområdet, räa 142. Arkeologiska undersökningar och observationer i denna del är få, inga direkta finns inom kvartersytan, utan närmaste finns norr och nordost om kvarteret Cedern. Här har fyra noteringar gjorts de senaste åren.

Den första gäller en iakttagelse av en källare i kvarteret Balder på norra sidan om Kyrkogatan mitt emot kvarteret Cedern. Denna som noterades 1982 rör en källare i fd prästgårdstomten, troligen sentida (Söderberg 1985).

1991 schaktades det inom kvarteret Borgmästaren och i Kyrkogatan nordost om denna plats, där det framkom mycket tunna kulturlager med spår efter brandlager och stengrunder. Det kunde konstateras att äldre bebyggelse hade etablerats i kuperad terräng och att områdets olika faser hade avslutats med bränder. Mot väster i Kyrkogatan ökade utfyllningen i gatan och de lämningar som fanns där var troligen av ett senare datum, tidigast 1600-tal (Elfwendahl 1998a).

Samma år skedde även en schaktningsövervakning i Kyrkogatan norr om kvarteret Cedern. Här visade kulturlagren att de äldsta lagren delvis var vattenavsatta, medan de yngre lagren av fynden att döma troligen har tillkommit senast under 1600-talet (Elfwendahl 1998b).

1999 skedde schaktningar för elkablar intill 1991 års schakt. Vid denna iaktogs inte de konstruktioner eller lagerbildningar med t.ex. brandhorisonter som fanns vid 1991 års undersökning (Syse 1999).

Öster om kvarteret har kulturlager, tegelmurar och källarvalv dokumenterats i kvarteret Duvan (Söderberg 1985).

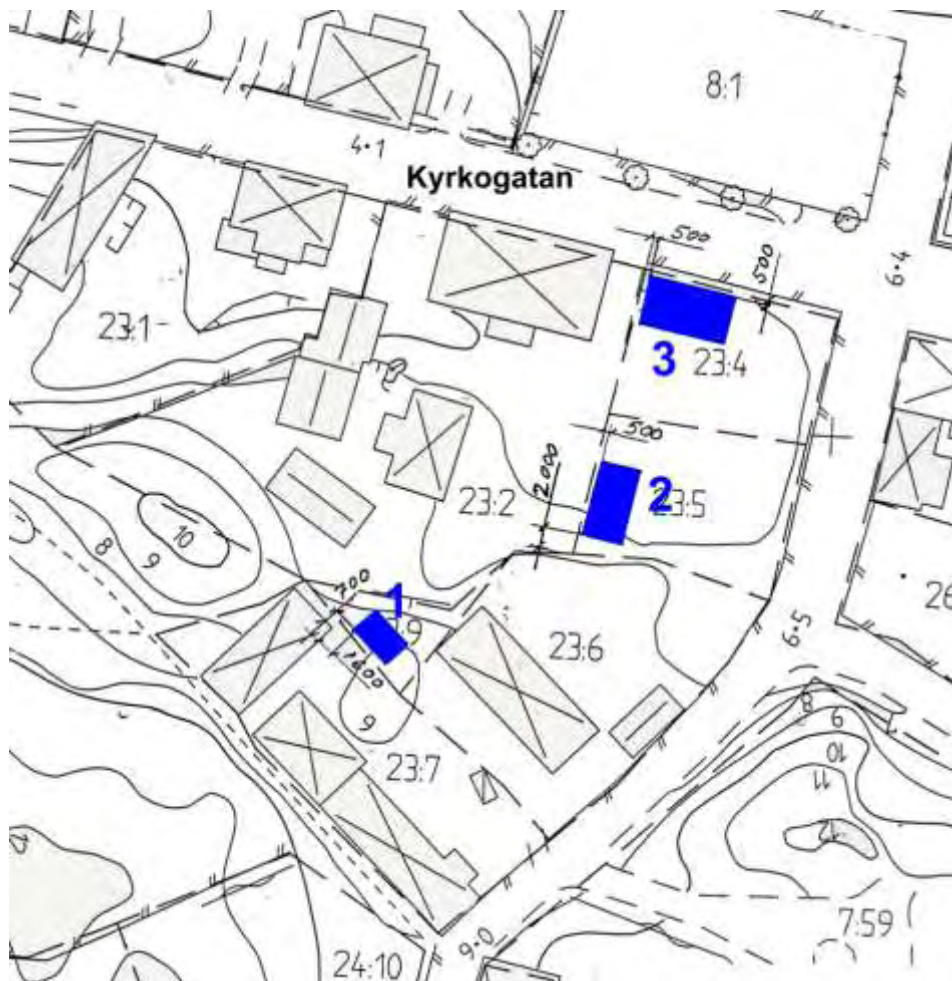
Sammantaget visar de arkeologiska observationer och undersökningar som gjorts att utbredningen av kulturlager och konstruktioner inom fornlämningsområdet är osäker. Klart är att det nu aktuella området ligger inom den yta som kunde tänkas utgöra det äldre senmedeltida stadsområdet. Dateringsmässigt har de tidigare påträffade fynden indikerat ett ganska långt tidsperspektiv, oftast till att vara yngre än 1600-tal. De tidigare kända stadsbränderna från 1507, 1521, 1652, 1719, 1744 och 1829 har också använts som hjälp vid dateringarna av de olika lagrens tillkomst (Anderson et al 1991).

De historiska och topografiska källorna visar enbart den senare tidens bebyggelse, ålder och utbredning. Efter det att Öregrund fick sina stadsprivilegier 1491, följde några svåra år under 1500-talet. Först i och med 1600-talet ökade staden i omfattning, bland annat pga dess betydelse som utskeppningshamn för exportjärn. Öregrund ödelades av en eldsvåda 1652 och även 1719 efter det att ryssarna härjat i staden. Den äldsta kartan över Öregrund är från 1814 och visar det rutnätsplan som infördes efter 1744. Inom kvarteret Cedern finns bland annat den sk Gosskörsgården, där vissa byggnader troligen är uppförda under 1700-tal.

Planerade arbeten

Det planerade arbetet avser att uppföra tre äldre byggnader vid hembygdsgården. Två av byggnaderna, en timmerlada och en trösklada, kräver markingrepp – schaktning och

avplaning för gjutning av bottenplatta. Den tredje byggnaden, en mindre bod, kaffestugan, är tänkt att placeras på plintar.

Figur 2. Plan visande kvartet Cedern med platserna för de tre planerade byggnaderna. 1. Mindre bod placeras på plintar. 2. Timmerlada. 3. Trösklada.

Undersökningsresultat

Schaktningarna för grunden till de två ladorna övervakades den 16 januari och beskrevs samt fotodokumenterades. Vid uppförandet av den mindre boden med plintar på hållmark gjordes ingen antikvarisk övervakning. Denna var vid tillfället redan på plats.

Schaktningarna började för grunden till timmerladan (fig 2-3). Ytingreppet på denna plats blev knappt 40 m². Här framkom ett ca 20 cm tjockt matjordslager, då ytan innan schaktning bestod av gräsmatta. I södra delen schaktades det relativt djupt (0,6 m) eftersom markytan höjde sig upp mot hembygdsgården. Här framkom även bergshäll i kanten av schaktet. I norra delen av schaktet blev djupet 0,2 m under markytan. Under

matjorden framkom en hel del omrörda fyllnadsmassor bestående av en del tegelfragment men till största delen lösa stenar. I sydöstra delen intill schaktkanten framkom ett par flata stenar (diam 0,4 m) som kan ha ingått eller varit del i en tidigare byggnadskonstruktion på platsen (fig 4). Det tycktes dock som om dessa inte låg i ursprungligt läge utan hade tillförts efter det att någon tidigare byggnad raserats inom området. Några fynd påträffades inte inom ytan. Gult tegel och en del djurben iaktogs men togs ej tillvara.

Figur 3. Schaktning för grundläggning av timmerlada (nr 2, fig 2). Foto från sydost.

Figur 4. Två större flata stenar som framkom i kanten av schaktet för timmerladan. Foto från sydost.

I det norra schaktet för grundläggningen av tröskladan blev schaktdjupet något mer jämnt över ytan (fig 2 och 5). Ytingreppet på denna plats blev ca 50 m². I den västa delen var djupet 0,4 m och i den östra 0,2 m under mark. Även här var bilden den samma när det gäller lageruppbyggnaden. Ett ca 0,2 m tjockt myllalager överlagrade omrörda fyllnadsmassor. I mitten av schaktet fanns en större yta med en sentida nedgrävning fylld med sten. Ej heller här påträffades några daterande fynd, men inslag av gult tegel fanns även här i fyllnadsmassorna.

Någon steril botten med sjösand framkom inte i något av schakten.

Figur 5. Schaktning för grundläggning av tröskladan (nr 3, fig 2). Foto från sydost.

Tolkning

Några spår efter konstruktioner iaktogs inte i schakten vid övervakningstillfället. De omrörda fyllnadsmassor som framkom under myllan inom de två områdena uppvisade i sektionssidorna inga spår efter konstruktioner, och ger på det hela taget ett intryck av att vara tillkommet i samband med planeringsarbeten inom tomten efter att tidigare byggnader rivits. Ej heller fanns några spår efter bränder inom de två ytorna.

De iakttagelser som gjordes 1991 i Kyrkogatan invid kvarteret där de äldsta lagren tolkades till att vara vattenavsatta och de yngsta till att ha tillkommit senast under 1600-talet, tycks inte framträda i dessa schakt. Här tyder lagrens sammansättningen mer på att det finns rester efter en senare bebyggelse, troligen 1700-tal som äldst. Detta kan dock

även stämma med den tidigare noteringen, då schakten nu inte kom ner mot den sterila botten. Eventuellt har området som ligger i den sk. västra hamnen så låga nivåer att det först blivit bebyggt under senare tid. Platsen för de två schakten ligger under 6 meters kurvan över havet.

På Kammeckers karta från 1814 finns två tomter med samma utbredning som dagens där de två byggnaderna nu planeras uppföras. Med all sannolikhet har det funnits bebyggelse här tidigare. Kanske försvann dessa i samband med rysshärjningarna 1719 eller vid stadsbranden 1829.

Sammanfattning

Vid en schaktningsövervakning i samband med grundläggning för två byggnader inom kvarteret Cedern i Öregrund januari 2007, framkom ett ca 0,2 m tjockt myllalager som överlagrade omrörda fyllnadsmassor. Dessa som inte hade spår efter konstruktioner har troligen tillkommit efter rivning av äldre intilliggande byggnader, tidigast under 1700-tal.

Administrativa uppgifter

Plats: Öregrund 23:4, 23:5 och 23:9, kv Cedern, Öregrund

Fornlämningsnummer: 142

Fornlämningstyp: Medeltida kulturlager

Undersökningstyp: Schaktningsövervakning

Orsak: Schaktarbeten inför grundläggning

Fältarbetsperiod: 2007-01-16

Ansvarig i fält: Bent Syse

Upplandsmuseets diarienummer: Ar-1389-2005

Upplandsmuseets projektnummer: 8161

Beställare: Öregrunds hembygdsförening

Länsstyrelsens beslutsdatum och diarienummer: 15 juni 2005, dnr 431-13133-04

Arkivmaterial: Förvaras vid Upplandsmuseet

Fynd: Tillvaratogs ej

Referenser

Andersson, A., Forsman, T., Södergren, S., & Öberg, G. 1991. Öregrunds historia. Uppsala.

Elfwendahl, M. 1998a. Arkeologisk undersökning. Kvarteret Borgmästaren, etapp 1 och Kyrkogatan, etapp 2, Öregrund, Uppland. UV Uppsala, Rapport.

Elfwendahl, M. 1998b. Arkeologisk undersökning. Kyrkogatan, Öregrund, Uppland. UV Uppsala, Rapport.

Söderberg, S. 1985. Medeltidsstaden 63. Östhammar, Öregrund. RAÄ och SHM Rapport. Stockholm.

Syse, B. 1999. Arkeologisk schaktningsövervakning. Kyrkogatan. Nedläggning av elkabel. Raä 142, Kyrkogatan, Öregrund, Uppland. Rapport 1999:07, avdelningen för arkeologiska undersökningar, Upplandsmuseet.